

UKDA
Uluslararası Kültür
ve Dil Araştırmaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı'nda
**BALKANLARDA TÜRKOLOJİ
ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ
ÇALIŞTAYI RAPORU**

27-28 Eylül 2023

Bosna-Hersek

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

TİKA

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA
BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI
RAPORU**

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Mesut GÜN

Dr. Gülçin BALAT

Aralık, 2023

UKDA
Uluslararası Kültür
ve Dil Araştırmaları

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Aydın GÜLAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Özlem BAŞ
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Mirsad TURANOVIĆ
(Saraybosna Üniversitesi)
Dr. Erol BARIN
(UKDA Genel Sekreteri)
Dr. Gülçin BALAT
(UKDA Yönetim Kurulu Üyesi)

Komisyon Üyeleri

Prof. Dr. Alena ČATOVIĆ
(Saraybosna Üniversitesi)
Prof. Dr. Amina ŠILYAK JESENKOVIĆ
(Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü)
Prof. Dr. Aydın GÜLAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Emrah ŞENEL
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerima FİLAN
(Saraybosna Üniversitesi)
Prof. Dr. Mesut GÜN
(Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Minka Džanko
(Saraybosna Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammed Eyüp SALLABAŞ
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Özlem BAŞ

(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Tatjana PAIC VUKIĆ
(Zagreb Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilge GÖK
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Edina NURİKİĆ
(Saraybosna Üniversitesi)
Doç. Dr. Mirsad TURANOVIĆ
(Saraybosna Üniversitesi)
Dr. Gülçin BALAT
(UKDA Yönetim Kurulu Üyesi)
Dr. Tuna UYSAL
(Saraybosna Üniversitesi)
Av. Bekir HALAÇOĞLU
(UKDA Başkan Yardımcısı)
Av. Ferruh ÖZDEMİR
(UKDA Disiplin Kurulu Başkanı)
Bayram ŞEN
(Boğaziçi Üniversitesi)
Hakan TANRIÖVER
(Kültür Bakanlığı Müşaviri)
Tuğçe MUMCU
(Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar
Başkanlığı)
Zülgaip AKKUŞ
(Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar
Başkanlığı)

Raportörler

Dr. Gülçin BALAT
Dr. Tuna UYSAL
Bayram ŞEN
Tuğçe MUMCU

Grafik Tasarım

Bekzat BEKBOLAT

ISBN: 978-605-70917-4-1

*Bu kitabın bütün hakları Uluslararası Kültür ve Dil Araştırmalarına aittir. Uluslararası Kültür ve Dil Araştırmalarından izin alınmadan tamamının veya bir kısmının basımı, yayımı, kopyalanması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

İÇİNDEKİLER

A) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI'NIN AMACI.....	9
B) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI'NIN YÖNTEMİ	9
C) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI'NIN PROGRAMI.....	10
D) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI ÇALIŞMA GRUPLARI	18
1)Balkanlarda Türk Kültürü ve Tarihinin Mahiyeti, Sorunları ve Çözüm Önerileri	18
2) Balkanlarda Türkçenin Hukukî Mahiyeti, Sorunları ve Çözüm Önerileri	25
3) Balkanlarda Türkçenin Mahiyeti, Sorunları ve Çözümü Hakkında Öneriler	29
4) Balkanlarda Türkoloji Bölümlerinin Mahiyeti, Sorunları ve Çözüm Önerileri	33
V) SONUÇ.....	44

SUNUŞ

Bir ülkenin veya topluluğun kültürel varlığını ve değerlerini kullanarak başka ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan, dış politika aracı olan kültürel diplomasi, kültür, sanat, edebiyat gibi ifadeler yoluyla bir ülkenin toplumunu ve kimliğini tanıtmayı ve diğer ülkelerle daha iyi anlayış ve iş birliği sağlamayı hedefler. Biz de bu gaye ile buradayız. Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki mevcut kardeşlik hukukunu geliştirmek çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Bir ülkenin kültürel çabaları, o ülkeyi daha çekici ve sempatik hâle getirerek diğer ülkelerle güçlü ilişkiler kurmasına yardımcı olabilir. Kültürel etkinlikler, ekonomik etkileri de beraberinde getirebilir ve uluslararası anlayış ve barışa katkıda bulunabilir. Bu tür etkinlikler, farklı kültürleri anlamak ve saygı göstermek için bir platform sağlar ve ülkeler arasında diyalog ve iş birliğini teşvik eder.

Kültürel faaliyetler karşılıklı anlayışı artırır. Kültürel diplomasi, farklı ülkelerin kültürel zenginliklerini paylaşmasını ve anlamasını sağlar. Ülkelerin kültürüne dair daha fazla bilgi sahibi olan insanlar, o ülke ve insanları hakkında daha gerçekçi ve olumlu bir görüşe sahip olur. Bu, yanlış anlamalardan kaynaklanan sorunları azaltabilir ve insanlar arasında karşılıklı anlayışı artırır. Yapacağımız akademik etkinliklerle Türkiye Bosna-Hersek ilişkilerini daha çekici hâle getirmeyi, akademik birliktelikleri teşvik etmeyi hedeflemekteyiz. Böylece öğrenci değişim programları, akademik iş birlikleri ve kültürel etkinlikler vasıtasıyla, insanlar arasında güçlü bağlar oluşturarak bilgi ve deneyim paylaşımını kolaylaştırabiliriz. Bu tür faaliyetler, bilimsel, ekonomik ve sosyal alanlarda iş birliği yapılmasına olanak sağlar. Hoşgörü ve anlayışın yayılmasına katkıda bulunarak uluslararası barışı teşvik eder. Daha iyi bir kültürel anlayış, insanlar arasındaki ön yargıları azaltabilir ve kültürel çatışmaların önüne geçebilir. Bu nedenle, ülkeler genellikle kültürel diplomasiyi dış politika stratejilerinin bir parçası olarak kullanır ve kültürel ilişkilerin önemini vurgular.

Kültürel diplomaside dil, son derece önemli bir rol oynar ve etkili bir şekilde iletişim kurma ve anlaşılma sürecinde kritik bir öneme sahiptir. Dil, insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştıran temel araçlardan biridir. Kültürel diplomasi, ülkeler arasında kültürel değerleri, düşünceleri ve fikirleri paylaşmayı ve anlamayı içerir. Etkin bir şekilde iletişim kurmak, kültürel alışveriş ve diyalog için vazgeçilmezdir ve bunu sağlayan ana araç dildir. Dil, o toplumun değerlerini, tarihini, geleneklerini, sanatını ve edebiyatını yansıtır. Dolayısıyla, kültürel diplomatik faaliyetlerde dil, bir ülkenin kimliğini tanıtmak ve paylaşmak için kullanılan güçlü bir araçtır.

Diplomatik ilişkilerde, dillerin anlaşılabilir ve net bir şekilde kullanılması hayati öneme sahiptir. Dil bariyerleri, yanlış anlamalara ve iletişim kopukluklarına neden olabilir. Dolayısıyla, kültürel diplomasi yoluyla iletişimde dilin etkili bir şekilde kullanılması, uluslararası ilişkilerde başarıya ulaşmak için önemlidir.

İnsanlar, başka bir ülkenin dilini öğrenerek veya ana dillerini diğerleriyle paylaşarak kültürel anlayışı ve etkileşimi artırabilirler. Kültürel etkinliklerde dilin doğru ve etkili bir şekilde kullanılması, başarılı ve sürdürülebilir kültürel alışverişin temelini oluşturur.

Balkanlar, birçok farklı etnik grubu ve kültürel mirası barındıran bir coğrafi bölgedir. Bu nedenle, Balkanlarda kullanılan diller oldukça çeşitlidir. İşte Balkanlarda yaygın olarak kullanılan bazı diller: Sırpça, Hırvatça, Boşnakça Arnavutça, Makedonca, Bulgarca, Yunanca, Romence ve Türkçe. Balkanlarda Türk azınlıklar tarafından konuşulan Türkçe, özellikle Kuzey Makedonya, Kosova ve Batı Trakya'da yaygındır. Bunlar Balkanlarda kullanılan dillerin sadece birkaç örneğidir. Bölgede birçok başka etnik azınlık ve farklı lehçeler ve lehçe grupları da mevcuttur. Bu dillerin bazıları resmî statüye sahiptir bazıları ise yerel ve azınlık dilleri olarak kullanılır.

Balkanlarda Türkçe, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihî ve kültürel mirasından kaynaklanan bir dildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar bölgesini uzun süre boyunca yönetmiş olması nedeniyle, Türkçe bu bölgede önemli bir etkiye sahip olmuştur. Balkanlarda Türkçenin yeri şu şekilde özetlenebilir:

Tarihî Bağlantı: Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlarda uzun süre hüküm sürmüştü ve bu süre boyunca Türk kültürü ve dilinin etkisi yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları yönettiği sırada Türkçe, yönetim ve ticaret dili olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle, Türkçenin tarihî bir bağı bulunmaktadır.

Kültürel Etki: Osmanlı dönemi, Balkanlarda birçok Türk etkisinin olduğu bir dönemdir. Bu etki, dil, gelenekler, mimari, müzik ve diğer kültürel alanlarda kendini gösterir. Bu nedenle, Türkçe, Balkanlarda hâlâ bazı kültürel ifadelerde ve gündelik dilde etkisini sürdürmektedir.

Türk Azınlıklar: Bazı Balkan ülkelerinde Türk azınlıklar yaşamaktadır. Bu azınlıklar, Türkçeyi ana dilleri olarak korumaktadır. Özellikle Kuzey Makedonya, Kosova ve Batı Trakya (Yunanistan) gibi bölgelerde Türkçe hâlâ resmi veya yerel diller arasında yer alır.

İş Birliği ve Ticaret: Türkiye'nin Balkanlarda çeşitli ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri bulunmaktadır. Türkçe, Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında iletişim ve iş birliği için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Eğitim: Türkçe, bazı Balkan üniversitelerinde ve eğitim kurumlarında öğretilmektedir. Türkçe, Balkan ülkeleri ile Türkiye arasındaki eğitim ve öğrenci değişim programlarında önemli bir rol oynamaktadır. Balkanlarda Türkçenin yeri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihî etkisi ve Türk azınlıkların varlığı nedeniyle önemli ve belirgin bir konuma sahiptir. Bu dil, bölgede kültürel alışveriş, ticaret, eğitim ve iletişimde hâlâ aktif olarak kullanılmaktadır.

Bosna-Hersek, çok kültürlü ve çok dilli bir yapıya sahip bir ülke olduğu için burada da çeşitli diller konuşulmaktadır. Bu diller arasında Türkçe de bulunmaktadır. Bosna-Hersek, 1991'de Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanmış bir ülkedir. Bu bağlamda, Bosna-Hersek Anayasası ve yasaları, ülkenin resmî dillerini tanımlar ve korur. Bosna-Hersek'in resmî dilleri; Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçadır. Bu diller ülkenin bütün resmî işlemlerinde ve kamu hizmetlerinde kullanılır. Türkçe, Saraybosna'da özellikle Türk kökenli Bosna-Hersek vatandaşları ve Türkiye ile ilişkileri olan insanlar tarafından kullanılabilir. Ancak, resmî bir dil olarak tanınmamaktadır ve resmî belgelerde ve kamu hizmetlerinde kullanılması yaygın değildir. Bazı özel durumlarda ve kültürel etkinliklerde Türkçe konuşulabilir ve kullanılabilir.

Bosna-Hersek, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi altında kalmış ve uzun yıllar Türk yönetimi altında yaşamış bir ülke olduğu için Türk azınlığına sahiptir. Bosna-Hersek'teki Türk azınlık, ülkenin etnik ve kültürel çeşitliliğine katkıda bulunan önemli bir topluluktur. Bosna-Hersek'te yaşayan Türk azınlığın kesin sayısı belirli verilere dayanarak net olarak belirtilmese de yaklaşık olarak 10.000 ile 20.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun büyük bir kısmı Saraybosna, Mostar ve Goražde gibi şehirlerde yaşamaktadır. Buradaki Türk azınlığının kökeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda hüküm sürdüğü döneme dayanır. Osmanlı İmparatorluğu, 15. yüzyıldan itibaren bölgeye yayılmış ve 19. yüzyılın sonlarına kadar hâkimiyetini sürdürmüştür. Bu dönemde birçok Türk göçmen ve aile, Bosna-Hersek'e yerleşmiş ve burada yaşamaya devam etmiştir. Burada yaşayan Türkler, Osmanlı döneminden günümüze kadar Bosna-Hersek kültürüne ve toplumuna katkıda bulunmuştur. Türkçenin etkisi hâlâ kendini göstermektedir. Türk kültürü, müzik, yemekler, mimari ve geleneklerin bazı unsurları hâlâ Bosna-Hersek'te görülmektedir. Türkiye'nin Bosna-Hersek'e sunduğu eğitim bursları ve yardımlar sayesinde Türkçe öğrenme ve kültürel alışveriş imkânları artmıştır.

Bosna-Hersek'teki Türk azınlık, sivil toplum kuruluşları ve dernekler aracılığıyla da faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar, Türk kültürünün korunması ve Türk azınlığının çıkarlarının temsil edilmesi için çalışmaktadır. Ayrıca Bosna-Hersek, Türkiye'den gelen turistler

için popüler bir destinasyondur. Türk azınlığı, Türk turistlerin ziyaret ettiği bölgelerde turizm sektöründe de etkin rol oynamaktadır.

Günümüzde Türkçenin dünya barışı içerisindeki yeri, kültürel diplomasi ve uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, Türkçe dünya barışı için bir köprü görevi üstlenebilir ve aşağıdaki şekillerde önemli bir katkıda bulunabilir: Türkçenin yaygın kullanımı, diğer kültürlerle daha iyi anlayış ve saygı gösterilmesine yardımcı olur. Kültürel diyalog ve anlayış, dünya barışını güçlendiren önemli unsurlardır. Türkçenin yaygın olarak konuşulduğu bölgelerde, Türkiye'nin diplomasi ve uluslararası ilişkilerde etkin olmasına katkıda bulunur. Türkçe, Türkiye'nin diğer ülkelerle daha etkili ve açık bir iletişim kurmasını sağlar. Bu, çatışmaların önlenmesi, krizlerin çözülmesi ve iş birliğinin artırılması için önemli bir araçtır.

Sonuç olarak Türkçe, dünya barışının desteklenmesine ve kültürel alışverişi teşvik etmeye yönelik önemli bir araçtır. Dil, insanlar arasında anlayış ve diyalogu artırırken, kültürel diplomasi, ekonomik iş birliği ve diplomatik ilişkilerde etkili bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, Türkçenin yaygın kullanımını ve kültürel paylaşımlar, dünya barışını güçlendirmeye katkı sağlar.

Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi
UKDA Yönetim Kurulu Başkanı

A) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI'NIN AMACI

Balkanlarda Türkoloji ve Türk kültürünün devamı ülkemiz açısından stratejik önemi haizdir. Dil öğretimi kültürel diplomasının en önemli unsurudur. Türk kültür havzasında önemli bir yeri olan Balkanlardaki Türk kültürüne dayalı ortaklıkların canlı tutulması ve geleceğe aktarılması açısından Türkoloji üzerine yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalıştayı en temel amacı bu anlayış üzerine kuruludur. Bu nedenle bu çalıştay Bosna-Hersek özelinde Türkiye ile Balkanlar arasındaki kültür ilişkilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

B) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI'NIN YÖNTEMİ

Çalıştayda Balkanlardan ve Türkiye'den bir araya gelen bilim insanları ve araştırmacılar, Balkanlardaki Türkoloji ve Türk kültürü çalışmaları çerçevesinde belirlenen konular üzerinde müzakerede bulunmuş ve çözüm yolları üzerine çalışmışlardır. Bu bağlamda dört ayrı çalışma masası oluşturulmuş ve her bir masa için en az bir raportör görev almıştır. Saraybosna Üniversitesinin Felsefe Fakültesine ait derslikte gerçekleştirilen çalıştay, çalışma gruplarının kendi konu başlıklarına göre ayrılmasıyla başlamış ve yaklaşık iki saat sürmüştür. Çalıştay katılımcıları arasında Balkanlarda Türkoloji ve Türk kültürü temelinde çok yönlü istişarelerde bulunulmuş ve bu hususlarda geçmiş ve güncel durumlardan hareketle geleceğe yönelik geliştirici bilimsel tavsiyelerde bulunulmuştur. Çalıştaydaki tartışmalar ve çözüm yollarına ait raporlamalar ve diğer kayıtlar dil açısından gözden geçirilerek e-kitap olarak çalıştay sonuç raporu mahiyetinde yayımlanmıştır.

C) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI'NIN PROGRAMI

27.09.2023 ÇARŞAMBA

09.30 Açış ve Protokol Konuşmaları

- Doç. Dr. Mirsad TURANOVIĆ- Saraybosna Üniversitesi
- Prof. Dr. Minka Džanko- Saraybosna Üniversitesi Dış İlişkiler Sorumlusu ve Dekan Yardımcısı
- Saraybosna Yunus Emre Enstitüsü Müdürü- Mehmet Akif YAMAN
- Türkiye Cumhuriyeti Saraybosna Büyükelçiliği Kültür Tanıtma Müşaviri- Ahmet ATABAŞ
- Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK- Uluslararası Kültür ve Dil Araştırmaları Yönetim Kurulu Başkanı
- Saraybosna Üniversitesi Öğrencileri Edita DRAKOVAC ve Leyla GARIĆ'in Türkçe-Boşnakça Müzik Dinletisi

Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK

UKDA Yönetim Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Minka DŽANKO

*Dekan Yardımcısı ve Saraybosna
Üniversitesi Dış İlişkiler Sorumlusu*

Doç. Dr. Mirsad TURANOVIĆ

Saraybosna Üniversitesi

Mehmet Akif YAMAN

Saraybosna Yunus Emre Enstitüsü Müdürü

**BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ VE TARİHİNİN MAHİYETİ,
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ MASASI**

Katılımcılar:

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT-*Marmara Üniversitesi/ Türkiye*
Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM-*Hacettepe Üniversitesi/Türkiye*
Prof. Dr. Tatjana PAIC VUKIĆ- *Zagreb Üniversitesi/ Hırvatistan*
Dr. Gülçin BALAT- *UKDA Yönetim Kurulu Üyesi/Türkiye*
Bayram ŞEN- *Boğaziçi Üniversitesi/Türkiye*
Hakan TANRIÖVER- *Kültür Bakanlığı Müşaviri/Türkiye*
Zülgaip AKKUŞ- *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Müşaviri/Türkiye*
Tartışma ve Genel Değerlendirme

**BALKANLARDA TÜRKÇENİN HUKUKİ MAHİYETİ, SORUNLARI VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ MASASI**

Katılımcılar:

Prof. Dr. Aydın GÜLAN- *İstanbul Üniversitesi/ Türkiye*
Av. Bekir HALAÇOĞLU-*UKDA Başkan Yardımcısı/Türkiye*
Av. Ferruh ÖZDEMİR-*UKDA Disiplin Kurulu Başkanı/Türkiye*
Tartışma ve Genel Değerlendirme

**BALKANLARDA TÜRKÇENİN MAHİYETİ, SORUNLARI VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ MASASI**

Katılımcılar:

Prof. Dr. Emrah ŞENEL-*Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye*
Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK- *Gazi Üniversitesi/ Türkiye*
Prof. Dr. Mesut GÜN-*Mersin Üniversitesi/Türkiye*
Prof. Dr. Muhammed Eyüp SALLABAŞ- *Yıldız Teknik Üniversitesi/Türkiye*
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK- *Marmara Üniversitesi/ Türkiye*
Prof. Dr. Özlem BAŞ- *Hacettepe Üniversitesi/ Türkiye*
Doç. Dr. Bilge GÖK- *Hacettepe Üniversitesi/ Türkiye*
Tartışma ve Genel Değerlendirme

**BALKANLARDA TÜRKOLJİ BÖLÜMLERİNİN MAHİYETİ,
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ MASASI**

Katılımcılar:

Prof. Dr. Alena ČATOVIĆ- *Saraybosna Üniversitesi/Bosna Hersek*
Prof. Dr. Amina ŠILYAK JESENKOVIĆ- *Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü/Bosna Hersek*
Prof. Dr. Kerima FİLAN- *Saraybosna Üniversitesi/Bosna Hersek*
Doç. Dr. Edina NURİKİĆ- *Saraybosna Üniversitesi/Bosna Hersek*
Doç. Dr. Mirsad TURANOVIĆ- *Saraybosna Üniversitesi/Bosna Hersek*
Tartışma ve Genel Değerlendirme

28.09.2023 PERŞEMBE

Çalıştay Sonuç Raporunun Okunması ve Kapanış

26 Eylül 2023 tarihinde Türkiye'den Saraybosna'ya gidilmiş ve gün içerisinde UKDA Yönetim Kurulu Başkanı sayın Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK eşliğindeki heyetle başta Sayın Türkiye Saraybosna Büyükelçisi Sadık Babür GİRGİN olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer kurumları olan Saraybosna Yunus Emre Enstitüsü, TİKA Saraybosna Temsilciliği ve Türkiye Maarif Vakfı Saraybosna Temsilciliği ziyaret edilerek hem çalıştaya hem de Türkçenin Balkanlardaki mevcut mahiyetine dair bilgiler alınmış, istişarelerde bulunulmuştur.

Bu görüşmelerde aktarılan bilgiler göstermektedir ki bazı üniversitelerde Türk dili ve edebiyatı bölümlerini ve özellikle Türkoloji bölümlerini öğrenciler yaygın olarak seçmemektedir. Bu konuda UKDA Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK, Balkanlarda Türk kültürünün önemi üzerinde durarak dil ve kültür ilişkisi bağlamında bu bölümlere öğrenci çekmek konusunda neler yapılacağını tartışmıştır. Yönetim Kurulu üyesi Sayın Prof. Dr. Aydın GÜLAN, Bosna-Hersek'te Türkçe ile ilgili yapılan akademik yayınları büyükelçiye sunmuş, önemli dilbilimciler üzerine sohbet edilmiştir. UKDA Yönetimin getirdiği çeşitli kültürel hediyeler büyükelçiye takdim edilmiştir. Genel anlamda bu görüşmelerde Balkanlarda Türkçe öğretimi üzerine bilgi paylaşımı yapılmıştır. Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK öğretmen olarak görev yapan eski öğrencileriyle istişarede bulunmuş ve eğitim öğretim faaliyetleri hakkında bilgi almıştır.

27 Eylül 2023 tarihinde Saraybosna Üniversitesinin Filoloji Fakültesinin konferans salonunda “Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı'nda Balkanlarda Türkoloji Çalışmaları ve Türk Kültürü Çalıştayı”nın açış ve protokol programı gerçekleştirilmiştir. Açış konuşmaları, Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesi Öğretim Üyesi sayın Doç. Dr. Mirsad TURANOVİĆ'in konuşmasıyla başlamış olup Saraybosna Üniversitesi Dış İlişkilerden Sorumlu Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Minka Džanko'nun konuşmasıyla devam etmiştir. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti Saraybosna Büyükelçiliği Kültür Tanıtma Müşaviri ve Saraybosna Yunus Emre Enstitüsü Müdürü protokol konuşmalarını yaparak bu kurumların Bosna-Hersek özelinde ve bütün Balkanlarda Türkçeye olan hizmetlerini vurgulamışlardır.

Açış ve protokol konuşmaları bölümü Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK'in "Balkanlarda Türkçe ve Kültürel Diplomasi" konulu açış tebliği ile sona ermiştir. Açış ve protokol konuşmalarından sonra Saraybosna Üniversitesi öğrencilerinin Boşnakça ve Türkçe olarak seslendirdiği şarkılar ile program devam etmiş, UKDA yetkililerince Saraybosna Üniversitesi temsilcilerine hediye takdimi yapılmış ve molanın ardından çalıştay gerçekleştirilmiştir. Çalıştay programı sonrası çalıştay heyeti tarafından Bosna-Hersek'in merhum lideri Aliya İZZETBEGOVIÇ'in anıt mezarı ziyaret edilmiş ve burada dualar okunmuştur.

28 Eylül 2023 tarihinde Saraybosna Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyeleri tarafından Balkanlar ve Türk kültürü hakkında bildiri mahiyetinde sunumlar yapılmıştır. Ayrıca Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi ve UKDA yönetim kurulu üyesi Prof. Dr. Özlem Baş çalıştayda Türk Heyetinin faaliyetleri hakkında bir sunum yapmıştır. Özellikle Yapay Zekâ Chat GPT yazışmalarında Bosna-Hersek halk edebiyatı ürünlerinin yeterince yer almadığını belirtmesi üzerine Saraybosna Üniversitesi akademisyenleri, arşivlerinin yakıldığı hususundaki üzüntülerini dile getirerek yeni eserler yayımlamanın gerekliliğini belirtmişlerdir. Dr. Baş, Bosna-Hersek dil vitrininin soykırımla beraber yok edilmeye çalışıldığına vurgu yaparak yeniden temsilinin oluşmasında Türkçenin de önemine dikkati çekmiştir.

Sunumların sonrasında örnek çalıştay raporu mahiyetinde Balkanlarda Türkçenin Hukukî Mahiyeti, Sorunları ve Çözüm Önerileri çalışma masasının sonuç raporu UKDA Başkan Yardımcısı Av. Bekir HALAÇOĞLU tarafından okunmuştur. Program sonunda bütün çalıştay katılımcılarına katılım belgesi takdim edilmiştir.

D) TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILINDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE TÜRK KÜLTÜRÜ ÇALIŞTAYI ÇALIŞMA GRUPLARI

1) Balkanlarda Türk Kültürü ve Tarihinin Mahiyeti, Sorunları ve Çözüm Önerileri

Raportör: Dr. Gülçin BALAT, Bayram ŞEN

Bu grup, Balkanlarda Türk kültürünün geçmişi, mevcut durumu ve geleceğine dair fikir teatisinde bulunmuştur. Çalışma masası katılımcıları Prof. Dr. Okan YEŞİLOT, Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM, Prof. Dr. Tatjana PAIC VUKIĆ, Dr. Gülçin BALAT, Bayram ŞEN, Hakan TANRIÖVER ve Zülgaip AKKUŞ tarafından şunlar ifade edilmiştir:

- a. Hırvatistan Bilim Akademisinde 2100 Arapça/Türkçe/Farsça/Boşnakça yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğunluğu 18. ve 19.yüzyıla (az da olsa 20.yy) aittir. Yazma eserlerin çoğu Bosna'dan alınmıştır. 760 Osmanlıca belge bulunmaktadır. Özellikle Hırvatistan-Dubrovnik arşivinde 16. yüzyıl sonrasına ait belgeler yer almaktadır. Dubrovnik-İstanbul, Dubrovnik-Bosna arşivinde çok belge bulunmaktadır

fakat yazma eser 10 civarındadır. Bu arşiv belgeleri hem Türkiye'deki araştırmacılar hem de Balkanlardaki araştırmacılar tarafından incelenmelidir. Bu arşivler öncelikli olarak keşfedilmeli, tasnif edilmeli ve bilimsel araştırma yapılabilecek forma kavuşturulmalıdır.

- b. Sosyalizm döneminde yasalar sadece Sırp'ların milliyetçiliğine yaramıştır. Türkiye'de tarih yazımında yeni donanımlı, umut verici çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar birçok arşive bakılıp yapıldığı için geçerli ve doğru bir belge olma niteliğine erişmektedir. Arşiv belgeleri kullanılarak objektif ve bilimsel çalışmalar yapılmalıdır. Bu topraklarda doğru bilgi, barışı doğuracaktır. Arşivlerdeki bilgiler bilimsel çalışmalar vesilesiyle bölge barışına hizmet edecek mahiyette kullanılmalıdır.
- c. "Balkanlarda etnisite din üzerinden mi tanımlanmaktadır?" sorusu üzerinden Balkanlardaki din ve etnisite ilişkisi ele alınmalıdır. Çünkü bölgedeki milletlerin din ve etnisite üzerinden yaşadığı çatışmalar/lokal çekişmeler global sorunlara neden olmaktadır. Bu coğrafyadaki barış, dünya barışı için de önemlidir. Kosova'da ve Bosna'da yaşananlar bugünü bile etkilemektedir. Ekonomik paylaşımlar adaletli olursa bölgenin huzuruna yol açacaktır. Bütün bu topluluklar birlikte yaşamayı öğrenmelidir.
- d. Balkan coğrafyasında geçmişten günümüze çeşitli siyasi sorunlar yaşanmıştır. Bölgedeki siyasi çatışmalara karşı tarihçiler objektif olma çabasında olmalı ve bölge barışının inşasında aktif rol almalırlar.
- e. Balkanlarda İslamafobi var mıdır? Farklı inançların bir arada mevcut olduğu Balkan coğrafyası ve özelde Bosna-Hersek'te inanç temelli İslamafobi yaklaşımı görülmekte midir sorusu üzerine bilimsel düzeyde düşünülmeli ve alan araştırması aracılığıyla güncel bilgiler edinilerek bu hususta çözümler üretilmelidir. Bunun yanında İslamafobi kişisel düzeyde yaşanmakla beraber genel bir İslamafobi'den bahsedilmemektedir.
- f. Hırvatistan'ın Zadar arşivinde birçok Osmanlı belgesi bulunmaktadır. Fakat gerek dil sorunu gerekse yeterli tasnif çalışmalarının yapılmaması sebebiyle bu arşivle ilgili tanıtıcı araştırmalar yapılamamıştır. Hırvatça/Boşnakça/Sırpça benzer dillerdir; fakat aralarında farklılıklar vardır. Bu bağlamda bölge dillerinin öğrenilmesi bir zarurettir. Dil problemi aşıldıktan sonra Türkiye ve Hırvatistan arasında arşiv belgeleri ekseninde müşterek çalışmalar yapılması bu bölgedeki Türkoloji çalışmalarının geliştirilmesi ve ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Arşiv belgelerinden elde edilen verilerin Türkiye'de eğitim alanında kullanılması, tarihî veya kültürel bilgilerin de güncellenmesine hizmet edecektir.

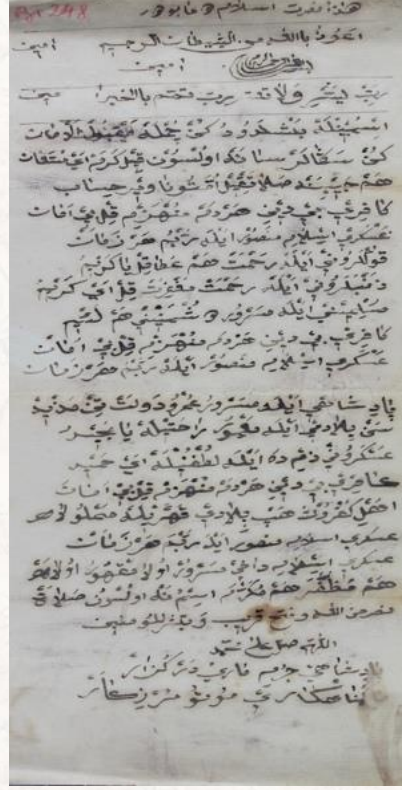
- g. Arşivlerde neler olduğuna dair koleksiyonlar hazırlanmalıdır. İlgili arşivlerde nasıl/ne kadar çalışmalar yapılacağı bilim insanları tarafından ortak bir şekilde tespit edilmeli ve bu yönde bir çalışma planı hazırlanmalıdır. Ortak çalışmalar sonucu Balkan Arşivleri El Kitabı adlı bir çalışma ortaya konularak Balkanlardaki tüm arşiv içeriklerinin araştırmacıların istifadesine sunulması sağlanmalıdır.
- h. Balkan coğrafyasında bazı üniversitelerde Türkoloji bölümleri kurulmuştur. Bosna-Hersek özelinde Türkoloji İhtisas Kütüphanesi kurulabilir mi? Bu soru etrafında bir hazırlık yapılmalıdır.
- i. Balkan coğrafyasındaki Türkoloji bölümleri ile bölüm ve öğrenci niteliğini geliştirmek, öğrencilerin ve araştırmacıların Türkoloji alanındaki eserlere ulaşımını sağlamak ve kolaylaştırmak amacıyla başta Türkiye olmak üzere dünya çapında telifi olmayan dijital eserler bir araya getirilerek dijital bir kütüphane kurulabilir mi?
- j. Hırvatistan'daki arşiv belgeleri hakkında Zagreb Üniversitesinden Prof. Dr. Tatjana Paić-Vukić bu mesele hakkında Hırvatistan Bilim ve Sanat Akademisi Doğu Koleksiyonu'nda bulunan Üç Parçalı Hilve-i Şerif örneğiyle görsel destekli olarak şunları dile getirmiştir:

Zagreb'deki Hırvat Bilim ve Sanat Akademisi Arşivlerinin Doğu Koleksiyonu, 1927'de kurulmuştur. Bu arşiv Arapça, Osmanlı Türkçesi ve Farsça 2.100 el yazması kitap ve 760 Osmanlıca belge içermektedir. Arşiv bünyesindeki el yazmaları 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar

uzanmaktadır. Bu arşivdeki eserler Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Sancak ve Arnavutluk'tan toplanmıştır. El yazması kitap ve belgelerin yanı sıra, bu grupların hiçbirine ait olmayan ancak ayrı bir varlık oluşturamayacak kadar az olan bazı nesnelere de vardır. Bunlar; dualı kâğıtlar, tılsımlı yazılar, levhalar vb.'leridir.

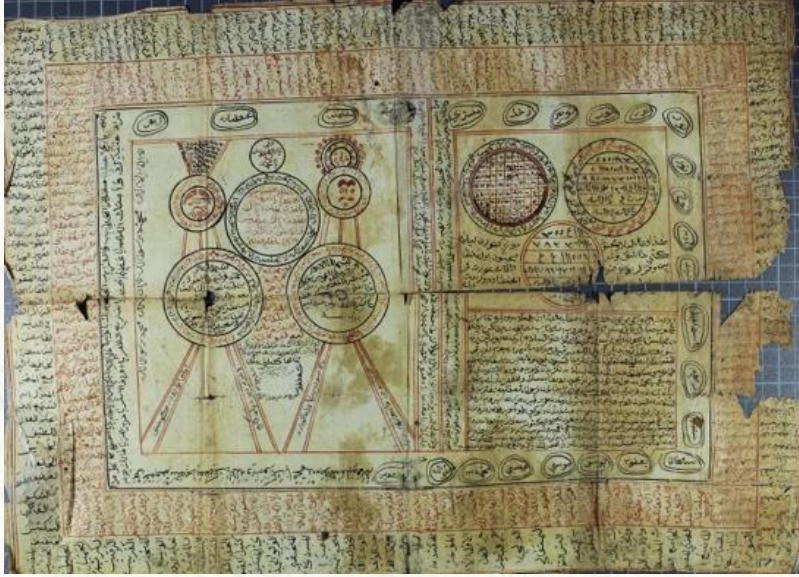
Fotoğraf 1. İslam'ın zaferi için dua.

Fotoğraf 2. Mühür halkaları ve tılsımlı bir yazı taşıyan mühür.

Fotoğraf 3. Leyla ile Mecnun hikâyesini anlatan bir el yazması eser.

Fotoğraf 4. Üç Parçalı Hilye-i Şerif

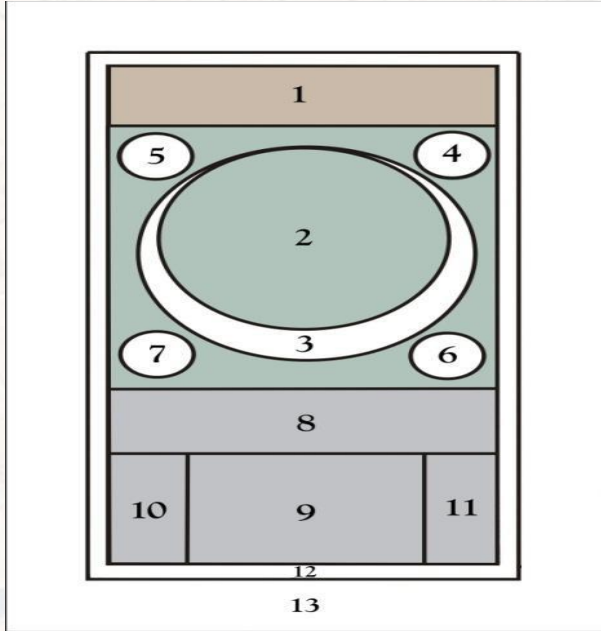

- Hilye: süsleme, kıymetlilik, görünüş, özellikler

Osmanlı İmparatorluğu'nda hilye, 16. yüzyılın sonlarından itibaren edebî, çoğunlukla şiirsel bir eser türü olarak gelişti. Bu tür eserlerin ilki Mehmed Hakani'nin Hilye-i Hakani adlı şiiridir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. yüzyılda kaligrafik ve tezhipli sanat eserleri olan

hilyelerin üretimine başlandı. Bu tür panoların temel düzeni hattat Hafız Osman tarafından belirlenmiştir. Hilye-i şerif panolarının bazı standart parçaları ve birçok varyasyonu ve eklentileri bulunmaktadır.

Fotoğraf 5. Hilye-i Şerif, Hafız Osman, 17. yüzyıl, Topkapı Sarayı Kütüphanesi

1. baş makam (header)
2. göbek (belly)
3. hilal (crescent)
- 4, 5, 6, 7. köşeler (corners)
8. âyet or kuşak (verse or belt)
9. etek (skirt or lower part)
10. and 11. koltuklar (armpits)
12. iç pervaz (inner frame)
13. dış pervaz (outer frame)

(Gülnehal Küpeli, Notes on the Formation of Hilya Design: Calligraphy-Illumination Interaction and Numeral Symbolism, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2019): 155-177.)

Fotoğraf 6. 1718 yılında Galata Sarayı'nda üretilen Hilye-i Şerif, bugün Washington Kongre Kütüphanesi'nde saklanmaktadır.

Fotoğraf 7. Roma Medeniyetler Müzesi'ndeki Ahşap Triptik **Fotoğraf 8.** Belirsiz köken 18. yüzyıl

Zagreb'deki Hırvat Akademisinin elindeki ahşap triptik, 1932'de Mostar'dan satın alınmıştır. Bu tür nesnelere aşina olmayan Bosnalı küratörlerin ve bilim adamlarının tepkilerine bakılırsa bu formda ahşap hilye yapma konusunda yerel bir gelenek yoktur. Bu büyük olasılıkla Osmanlı İmparatorluğu'nun başka bir bölgesinden getirilmiştir.

2) Balkanlarda Türkçenin Hukukî Mahiyeti, Sorunları ve Çözüm Önerileri

Raportör: Av. Bekir HALAÇOĞLU

Balkanlarda Türkçenin hukukî boyutu hakkında bilimsel paylaşımlar yapan Prof. Dr. Aydın GÜLAN, Av. Bekir HALAÇOĞLU ve Av. Ferruh ÖZDEMİR tarafından şunlar ifade edilmiştir:

- a. Türkçenin hukukî mahiyeti ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar, farklı şekillerde ele alınabilecek çok boyutlu bir konudur. Genel ve ortak sorunlar olduğu gibi, her ülkeye, hatta bir ülkenin çeşitli dönemlerine göre değişen dil eğitimi, öğretimi, okullardaki yeri, resmî makamlarca desteklenmesi veya resmî makamlarca zorlaştırmacı uygulamalara konu olmasına ilişkin çok sayıda ve çeşitli biçimlerde sorunlara rastlanabilmektedir. Bu açıdan tek tek somut sorunları ele almak yerine, bu sorunları farklı boyutlarıyla daha sonra ele alacak olanlara uygun bir zemin sağlamanın tercih edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Ancak bir yaklaşım eksenini tesis edildikten sonra alt konular üzerinde çalışılarak veri ve çözüm üretilmesi sağlıklı olacaktır.
- b. Bosna-Hersek Federasyonu Anayasası yanında dillere ilişkin belli başlı uluslar üstü belgeleri ele almak bu açıdan değerli bir başlangıç oluşturur. Konuyla ilgili olarak aşağıda isimleri verilen belgelerin konumuzla ilgili çok önemli hükümleri işaretlenmiş ve işbu raporumuza eklenmiştir:
- c. “Bosna-Hersek Anayasası m.6 “(1) Federasyonun resmî dilleri Boşnak dilleri ve Hırvat dilidir. Resmî yazı Latin alfabesi olacaktır. (2) İletişim ve eğitim aracı olarak başka diller de kullanılabilir. (3) Halk Meclisinde Boşnak Delegelerin çoğunluğu ve Hırvat

Delegelerin çoğunluğu dâhil olmak üzere, Yasama Meclisinin çoğunluk oyu ile ek diller resmî olarak belirlenebilir.”

BM / Dil Hakları Evrensel Bildirgesi

AB-Avrupa Konseyi / Avrupa Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi

UNESCO / Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

AB-Avrupa Konseyi / Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı

BM-Genel Kurulu / Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dinsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi

AB-Avrupa Konseyi / Bölge veya Azınlık Dilleri Avrupa Bildirgesi

- d. Bu çalışma dolayısıyla grubumuz, Türkçe açısından Balkanlarda iki ayrı sorunun varlığına işaret etmeyi hayati önemi haiz bir durum olarak görmektedir. Birinci sorun Türkçenin bir azınlık ve bölgesel dil olarak korunması için ortaya çıkan hususlara ilişkindir. Yukarıda zikredilen uluslar üstü sözleşmeler bu hususa ilişkin çeşitli düzenlemeler, tavsiyeler, nitelemeler içermektedir. Ancak Türkçenin bir kültür dili olarak diğer Balkan dillerindeki varlığının önemine ilişkin özellikle bilimsel çalışma ve araştırmaların yapılması ihtiyacı, ayrı bir sorun oluşturmakta, kendine özgü başka sorunlar olarak ele alınmayı gerektirmektedir. Birinci sorun Türkçe kadar Türklerin durumuyla ilgilidir, ikinci sorun ise sadece ve öncelikle Türkçe ile ilgilidir.
- e. Türkçenin anavatanı olan Türkiye'nin, elbette bir devlet politikası olarak, Türk asıllı insan topluluklarının yaşadığı ülkelerde uluslar üstü sözleşmeler kapsamında korunması ve desteklenmesi için çalışmalar yapması beklenir. Azınlık dilleri ve bölgesel diller olarak Türkçenin o devletler nezdinde statüsünün takipçisi olması, bunun hukuki yapısının sağlanması ve çeşitli kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından takip edilmesi önemlidir. Burada işaret etmek gerekir ki, Türkçenin korunması ile Avrupa'nın çeşitli devletlerinin bir etki aracı olarak kendi dillerinin kullanılmasına yönelik faaliyetleri arasında var olan farkın iyi işlenmesi gerekir. Fransa ve İngiltere başta olmak üzere (çağın lingua francası olarak) yayılcı politika aracı olarak kendi dillerini kullanmak için rekabet içinde olsalar da Türkçe ve Türkiye'nin böyle bir alanda rekabet amacı olmadığı açıktır. Türkçe, bugün neşvünema bulduğu birçok yerde, geniş bir devletin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, artık oluşan kültürel bağın korunması, kısaca ortak üretim, bir kültürün zenginliğinin ve çeşitliliğinin korunması aracıdır. Bu yüzden, kaynak ülkenin tekelinde olmayan, her kullananın ve kelimelerini paylaştığı her faydalananın öz malıdır.

- f. Bosna-Hersek Federasyonu, bu açıdan ayrıca ele alınmayı gerektirir farklı bir özellik taşır. Bosna-Hersek'te diğer Balkan ülkelerindeki gibi Türkçe konuşan Türk asıllı bir topluluk ve belli bölgelerde yoğunlaşmış bir Türk azınlık yoktur ama kültürel bakımdan önemi ve işlevi sebebiyle Boşnak diline özelliğini veren Türkçenin incelenmesi, varlığını desteklemek ve geliştirmek bakımından önemlidir. Boşnak Dilinin Türkçeden geçen kelimelerle zenginleşmiş, bu sayede Sırpça ve Hırvatçadan ayrılmış yapısı dikkate alındığında Türkçenin farklı ve önemli bir rolü bulunmaktadır. Türkçe, Bosna Hersek'te bir azınlık dili veya bölgesel bir dil değildir ama dili inşa eden unsurlardan biridir.
- g. Bu yüzden azınlık dillerini koruyan sözleşmeler kapsamında yer almamaktadır. Buna karşılık kültürel özgünlüğünü Türkçe ile ilişkisiyle oluşturulmuş bir milletin kurucu yapısında aldığı rol ile dikkat çeker. Bu kendine özgü durumda Türkçe ile ilişkisinin derinlemesine incelenmesi için Türkçe eğitimi, öğretimi ve özellikle araştırmaları hayati önem taşır.
- h. Boşnakçadaki Türkçe araştırmaları, sadece bu ülke için değil, Türkiye ve Türkçe bakımından da önemli ve katkı sağlayıcıdır. Çünkü bir dilin kelimelerinin farklı duyuş, hissediş ve ifade biçimi olan topluluklarca kullanılması, kelimelerin manalarını derinleştirecek, yeni anlamlar yüklenerek ifade gücünü artıracaktır. Üstelik bu durum bir üst-ast ilişkisi de değildir. Aynı aracı (yani Türkçe kelimeleri) kullanan milletlerin o aracı geliştirmesinin getirdiği bir zenginliktir. Bu yaklaşımın gelişimin önündeki engelleri kaldırmayı kolaylaştıracağı umulur.
- i. Kısaca dillerin korunmasına yönelik uluslar üstü belgeler azınlık ve bölgesel dillere yönelmişken; Bosna-Hersek'te olduğu gibi Türkçenin azınlık veya bölgesel dil değil de bir "kültür dili", "kültür aracı", "dilini hususiyetini oluşturan damar" olduğu durumları öngörmemiştir. Bu "özgünlüğünü sağlayan kültür aracı" olarak Türkçenin incelenmesi, beslenmesi ve geliştirilmesi, Türkçenin duyuş, hissediş ve ifade kabiliyetine katkıda bulunacaktır. Birkaç kelime üzerinden bu "tadı" ifade etmek isteriz: Burek/börek kelimesinin taşıdığı anlam, Bosna-Hersek burek kültürünün oluşturduğu farklılıklar ve üstün tatlarla kelimenin taşıdığı anlam ve çeşidi hiçbir dilde emsali bulunmayacak şekilde geliştirmiş ve kelimeye lezzet katmıştır. Dolma kelimesi, içerdiği çeşit ve tatları bu kelime altında gelişmiş onlarca çeşidi ve soğan dolmasıyla taşıyabildiği için Türkçeye, yemek kültürüne çeşit ve derinlik sağlamıştır. Dolayısıyla artık dolma kelimesi, aynı kelime aracı üzerinden farklı milletlerin katkıda bulunduğu, tadını, çeşidini oluşturduğu önemli bir araçtır. Bu kelime Türkçedir ama artık kullanıldığı her

milletin oluşumuna ve “tadına” katkıda bulunduğu bir “ortak mal” (miri mal)dir. Raporumuzu Divan şiirimizin ulularından Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk adlı eseriyle alakalı olarak dile getirilen tenkitler üzerine söylediği “Esrârını Mesnevi'den aldım / Çaldımsa da mirî malı çaldım” beytinden mülhem aşağıdaki vurgu ile bitirelim: “(Evet, bu kullandığım) *Kelimeyi Türkçeden aldım ama aldım da mirî malı aldım.*”

3) Balkanlarda Türkçenin Mahiyeti, Sorunları ve Çözümü Hakkında Öneriler

Raportör: Dr. Tuna UYSAL

Bu çalışma masasında Türkçenin yurt dışındaki öğretimi başta olmak üzere özellikle Türkiye'den katılan Türk akademisyenlerin Bosna-Hersek özelinde Balkanlardaki Türkçenin mahiyeti üzerine fikir paylaşımı yapılmış ve bu hususta geliştirici tekliflerde bulunulmuştur. Bu konuda Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK, Prof. Dr. Emrah ŞENEL, Prof. Dr. Mesut GÜN, Prof. Dr. Muhammed Eyüp SALLABAŞ, Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK, Prof. Dr. Özlem BAŞ ve Doç. Dr. Bilge GÖK tarafından şu görüşler paylaşılmıştır:

- a. İsmail Gaspıralı'nın "Dilde birlik, işte birlik, fikirde birlik" düşüncesi doğrultusunda Balkanlarda gönül köprüleri kurmak niyetiyle yola çıkılmıştır. "Biz sizi tanışasınız diye kavim kavim yarattık." ayeti kapsamında milletlerin farklılığının hikmetini bilerek tanışmaya aracı olunması gerekmektedir. Bu bağlamda Balkanlarda yaygın olarak konuşulan diller gibi Türkçe de bu hikmetin gereğine uygun bir şekilde yaygınlaştırılmalıdır.

- b. Dil dünyevî bir kavramdır fakat yeryüzünde kavimlerin birleşmesi için en önemli araçtır. Dünyada ve özellikle Balkanlarda yaygın olarak kullanılan dillerden biri olan Türkçenin daha yaygın bilinip konuşulması bağlamında çalışmalar yapılırken güzel Türkçemiz Balkanlarda yaşayan milletlerin daha da yakınlaşıp birbiriyle kaynaşmaları için birleştirici ve kapsayıcı bir kültür potası olarak değerlendirilmelidir.
- c. Bosna-Hersek'teki akademisyenlerin istifade etmesi amacıyla Âmil Çelebioğlu'nun Süleyman Nahifi Manzum Nahifi Tercümesi- Mesnevi-i Şerif' kitabının tercüme ettirilmesi Bosna-Hersek ve Türkiye arasındaki geçmişten günümüze kadar güçlü bir şekilde devam eden kültür birliği açısından yarar sağlayacaktır.
- d. Bosna-Hersek ve Türkiye arasında ekonomik, sosyal ve kültürel birliğin perçinleşmesi açısından Türkçeye ve Türk kültürüne daha fazla yer verecek bilimsel çalışmalar, ortak proje çalışmaları ve ülkeler arasında akademik personel ve bilgi paylaşımlarına yer verilmesi önemlidir.
- e. Bu coğrafya Osmanlı'nın Balkanı idi fakat 12 parçaya bölündü. Azerbaycan-Karabağ örneğinde olduğu gibi gönül birliği çok önemlidir. Millet, birlik, kimlik çatısı altında toplanmak önemlidir. Birliğin, birlikteliğin önemi ve ayrışmanın zararları vurgulanmalıdır. Tarihî süreç içerisinde Türkçenin gördüğü talep üç kere zirve yapmıştır (Divan-ı Lügat-it Türk, Osmanlı dönemi, 80'lerden itibaren Turgut Özal'la başlayan süreç). Siyasi kuvvet ve ekonomik kuvvetin bir arada olması buna zemin hazırlar. Şehre inince Türkçe konuşuyor Türk'üm diyor Balkanlarda. Türkiye'nin ekonomik gücünün son birkaç yıldaki çalkantısı Türkçeye ve Türkiye'ye talebi de etkiliyor. Türkçe öğreniyor ama çıktısı nedir, sonucu nedir? Bunun da tespit edilmesi gerekmektedir. Bu faydayı nasıl sağlayabiliriz? Türkçenin lise seviyesinde seçmeli ders olup olmaması önemlidir. YÖK'ün yaptığı anlaşmalarla Türkiye'de üniversiteye sınavsız geçiş sağlanabilir. Böylece Bosna-Hersek ile Türkiye arasında daha fazla öğrenci akışı sağlanarak Türkçenin bugünden daha güçlü ve yaygın öğrenimine olanak tanınabilir.
- f. Bosna-Hersek'te gençler sadece Türk dizilerine olan ilgiden dolayı Türkçe öğrenmektedir. Bu ilginin büyük bir fırsat olduğu dikkate alınarak bu konuyla ilgili mevcut akademik çalışmalar ışığında Balkanlarda Türkçe öğretiminde Türk dizileri üzerine ayrıntılı ARGE çalışmaları yarar sağlayabilir. Bunun yanı sıra dünyadaki belirli çevrelerin oluşturmaya çalıştığı hakkaniyete uygun olmayan Türk algısını düzeltmek ve Türklerin gerçek kültürleri ve yüksek ahlaki mezyetleri Türk dizileri üzerinden anlatılmalı, söz konusu yanlış algıyı düzeltebilmeye yönelik özel ekiplerin hazırlayacağı

senaryoların olduğu dizilerin senaryoları üzerinden yeni çalışmalar yapılmasında büyük yarar bulunmaktadır.

- g. Diziler kültürel taşıyıcılardır. Dizilerde eğitici olmak gibi bir amaç gütmekten vermek istenen mesaj çok öne çıkarılmadan merak unsuru üzerinden dizilerde Türk kültürü ve dili büyük bir özenle tanıtılmalıdır. Dünyadaki hiçbir medya içeriği tarafsız değildir. Bu bağlamda kültür aktarımı yöntemlerinin takip edilmesi yanında yeni ve daha etkili yöntemler geliştirilmesine ve hazırlanacak dizilerin kültürlerin karşılıklı paylaşımına imkân tanınmasına dikkat edilmelidir.
- h. Türk dizileri için film okumaları üzerinden dile ve kültüre ait merak edilen konular verilebilir. Mesela “Allah” kelimesi Türkçede hangi anlamlarda kullanılır? Bu ve benzeri sözcüklerin Türk kültüründe hangi bağlamlarda ve nasıl kullanıldığı filmler üzerinden kesitler yapmak suretiyle aktarılabilir. Örneğin Selvi Boylum Al Yazmalım'ı izletmek, kitabını okumaktan daha fazla etkili olması yanında kültür aktarımına daha fazla katkı sunma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel çok iyi değerlendirilmeli ve Balkanlarda Türkçeye gösterilen ilgi geliştirilmelidir.
- i. Yeni neslin teknolojik gelişme ve değişime büyük bir ilgi duyduğu bilinmektedir. Bunun için Bosna-Hersek'te gençlerin hangi teknolojik materyal veya kaynakları daha çok takip ettikleri dikkate alınarak onların ilgiyle takip ederek Türkçeyi daha fazla ve çabuk öğrenebilecekleri olanaklar sunulmalıdır.
- j. Dünya dil atlası verilerine göre her yıl yüzlerce dil ölmektedir. Dillerin ölümü demek o dille birlikte kültürlerin de yok olması demektir. Balkan coğrafyasında Türk kültürünün izleri her yerde kendini göstermektedir. Bu nedenle bu çalıştayla uyandırılması amaçlanan Türkçe bilinci ile ilgili çalışmalar çeşitli yayınlarla da desteklenmelidir. Türkçe bugün dünyada konuşulan diller arasında altıncı sırada yer almaktadır. Konuşur sayısının Türk kültür coğrafyasında çok fazla olmasının yanı sıra başkanımızın açış konuşmasında belirttiği gibi barış dili olması Türkçenin misyonunu ortaya koymaktadır. Cumhuriyetimizin 100. Yılı'nda bağımsızlığımızın önemini daha iyi idrak edecek nesiller yetişmek için Türkçe eğitiminin önemine bir kez daha dikkat çekilmiştir. “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.” diyen Atatürk'ün bu sözüyle gençlerde dil bilinci uyandırılmalıdır.

4) Balkanlarda Türkoloji Bölümlerinin Mahiyeti, Sorunları ve Çözüm Önerileri

Raportör: Tuğçe MUMCU

Balkanlarda Türkoloji bölümü birçok üniversitede yer almaktadır fakat bu bölümlerin bazı geliştirilmesi gereken özellikleri bulunmaktadır. Bu hususta Prof. Dr. Kerima FİLAN, Prof. Dr. Amina ŞİLYAK JESENKOVIĆ, Prof. Dr. Alena ĆATOVIĆ, Doç. Dr. Edina NURİKIĆ ve Doç. Dr. Mirsad TURANOVIĆ tarafından şu görüşler paylaşılmıştır:

- a. Balkanlardaki Türkoloji bölümlerinde okuyan öğrencilerin Türkçe ve Türkiye ile temalarının artması, kültürel ve manevi ilişkilerin kurulabilmesi amacıyla Balkan coğrafyasındaki Türkoloji bölümü öğrencilerinin ve özeldde Saraybosna Üniversitesi öğrencilerinin en az 1 ay süre ile Türkiye'ye gelmesi ve yaz/kış okulu formatında bir etkinliğe katılarak Türkçe konusundaki yetkinliğini artırması hususu hayata geçirilmelidir.
- b. Bosna-Hersek'te Türkoloji alanında çalışanlar akademisyenlere destek verilmelidir. Örneğin akademik yayınlara basım desteği verilebilir. Türkiye'de bu kitapların Türkçe olarak basılması, daha fazla kişiye ulaşması yaygın etki açısından önemlidir.

- c. Balkanlardaki Türkoloji bölümü akademisyenlerine ve öğrencilerine Türkiye'deki sempozyum, çalıştay vb. bilimsel faaliyetlere katılabilmeleri için destek verilmesi onların bu alandaki isteğini artıracak ve yeni çalışmalar yapılmasını teşvik edecektir.
- d. Balkanlarda Türkoloji bölümünde okuyan öğrencilerin ve bu alanda çalışma yapan akademisyenlerin Türk kültürü, tarihi, dili ve edebiyatı vb. konularda araştırma yapmak için zaman zaman yeterli materyali bulunamamaktadır. Bu bakımdan Balkanlardaki Türkoloji bölümü öğrencilerine ve akademisyenlere Türkiye'deki kütüphanelere ve müzelere girişlerde kolaylık sağlanması gerekmektedir. Böylece Türkiye ve Balkanlar arasındaki bilimsel ortam gelişecek ve karşılaştırmalı çalışmaların yapılmasına imkân sağlanacaktır.
- e. Türkiye'de gerçekleşecek Balkanlarda Türkoloji çalışmaları hakkındaki bilimsel toplantılara bölge uzmanları olması hasebiyle Balkanlarda yaşayan akademisyenlerin ve Bosna-Hersek konusunda da Bosnalı akademisyenlerin davet edilmesi uygun olacaktır. Balkanlardan gelecek akademisyenler ile Türkiye'deki Türkoloji bilimsel toplantıları daha geçerli bir hâle gelecektir.
- f. Balkanlarda Türkoloji çalışmalarının yapılabilmesi için mevcut üniversitelerin fiziksel koşullarının yeterli olması gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda üniversitelerin fiziksel koşullarındaki sorunlar veya aksamalar eğitim ve öğretim faaliyetlerinin de kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Örneğin Saraybosna Üniversitesinde şu anda yaşanan merkezi ısıtma sisteminin bozulmuş olması eğitimi de aksatmaktadır. Fiziksel koşullardan kaynaklı aksaklıklar için Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bölge temsilcileri bu kurumlara destekte bulunabilme inisiyatifine sahip olmalıdır.
- g. Akademisyenler, çalışmalarını yayımlayabileceği e-dergiye ihtiyaç duymaktadır. Bu derginin hakemli bir dergi olması gerektiği akademisyenlerin hakemlik için ücret alabileceği bir sistem olması gerekmektedir. Bunun yanında kitap tanıtımlarının yapılması oldukça önemli bir faaliyettir. Bu tanıtımların yapılabilmesi için de bir editör heyeti oluşturulması gerekmektedir.
- h. Suudi Arabistan desteğiyle Saraybosna Üniversitesinde Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde dil laboratuvarı kurulmuştur, benzer bir şeyin Türkiye'nin desteğiyle Türkoloji bölümü için de yapılabileceği önerisi tartışılmalı ve bir plan dâhilinde hareket edilerek bu teklif hayata geçirilmelidir.
- i. Antolojilerin Boşnakça hazırlanması Türk dilini daha geniş kitleye ulaştırabilecektir. Klasik Türk Edebiyatı'nın daha ön planda olması gerekmektedir. Bu eserlerin

kütüphanelerde olması zaruridir. Bu bakımdan Balkanlarda Türkoloji çalışmalarında Türkiye'yi daha iyi yansıtan kitapların desteklenmesi gerekmektedir.

- j. Saraybosna Üniversitesi Sahne Sanatları Bölümü ve Türkoloji bölümünün ortaklaşa Türk Filmleri Festivali düzenlemesi Türkçenin ve Türk kültürünün görsel olarak da sergilenmesine katkı sağlayacak ve bu alana ilgiyi çekecektir.
- k. İlerleyen teknoloji vesilesiyle Google çevirinin günümüzde oldukça iyi çeviriler yaptığı tespit edilmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra çevirmenlerin hâlâ önemli olduğu ve onların da desteklenmesi yararlı olacaktır. Balkanlardaki diğer Türkoloji bölümleriyle iş birliği yapılabileceği projeler hakkında Bosna'daki hocaların bilgilendirilmesi ve bu çalışmalara teşvik edilmeleri yararlıdır.
- l. Diksiyon derslerinin verilmesinin önemi tartışılmıştır. Türkoloji alanında çalışanlara yönelik bu eğitimlerin verilmesi gerektiği belirtilmelidir. Simultane çeviri için Türkiye'den hocaların Bosna'ya gelerek burada eğitim vermeleri sağlanabilir. Bu alanda Bosna'dan öğrencilerin Türkiye'de burs almalarına olanak tanınmasının yararları olacaktır. Ayrıca Balkanların farklı ülkelerinden öğrencilerin bir araya gelerek sempozyumlar yapmaları da bilimsel gelişme ve ortak proje üretimine ivme kazandırma bakımından önemlidir.

Prof. Dr. Amina ŠILYAK JESENKOVIĆ tarafından Bosna-Hersek'te Türkoloji çalışmalarına dair çok değerli kaynakların yer aldığı Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsünün geçmişi hakkında şöyle bir konuşma yapılmıştır;

Bosna-Hersek'te, bilindiği gibi ister Osmanlı Türkçesi ister Türkiye veya Batı Rumeli Türkçesinin günlük iletişim içinde kullanılmamasına rağmen, bu dilin bir bürokrasi, eğitim, kültür ve edebiyat dili olarak mevcut olduğu bilinmektedir. Osmanlı hakimiyeti döneminde Bosna'daki Türkçenin konumu hocalarımız Prof. Dr. Kerima Filan ile Prof. Dr. Ekrem Çauşević tarafından ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.¹ Aynı dönemde Türkçe eğitimi, ders kitapları ve sözlükler hakkındaki bilgiler uzun zamandır bilim dünyasına tanıtılmıştır.² Modern bir şekilde akademik Türkoloji araştırmaları ve üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı olarak öğretilmesi Saraybosna Üniversitesinin Felsefe Fakültesinde Şarkiyat Bölümünün ve Şarkiyat Enstitüsünün kurulmasıyla başlamıştır. Bu arada önemli bir soruya değinmek istiyorum: Bosna-Hersek'te Anadolu'ya gitmeden Türkçe öğrenmek mümkün müydü? İlkokuldan doktora kadar tahsilini Saraybosna'da almış biri olarak kendime Osmanlı döneminde Enderun'da veya selatin medreselerinde tahsil almış, büyük devlet adamların himayesinde bulunan bürokrat ve şair yazarlarımızı değil, Mostarlı Hasan Ziyai, Hasan Kaimi Baba, Molla Mustafa Başeski'yi örnek aldım. Bu 16 ile 18. yüzyıl arasında yaşamış olan şair ve yazarlarımız ömürleri boyunca bu topraklardan bir yere gidemedikleri hele de uzun süreliğine merkeze eğitim almak için gidemediklerini biliyoruz. Yine de sonraki kuşaklara Türkçe yazılmış büyük, mükemmel, derin eserler bırakmışlar. El yazmaları üzerinden tahsilini almış bu kuşak ardından matbu ders kitapları, sözlükleri ve uçakla seyahat etme olanağı bulan bir kuşak mensubu olarak meslek olarak seçtiğim Türkolojinin temeli olan Türk dilini hakkıyla öğrenmeye yeterince gayret göstermeseydim utançtan başka bir şey duymazdım.

1950 senesinde Sosyalist Bosna-Hersek Cumhuriyeti Meclisi tarafından Osmanlı dönemi arşiv belgeleriyle el yazmaları gibi yazılı kaynakları toplayıp değerlendirmek ve bunların üzerine incelemeler yapmak hedefiyle bilim araştırma kuruluşu olarak kurulan Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü bugün Saraybosna Üniversitesinin bir birimi olarak faaliyet göstermektedir. 1992'nin 16/17 Mayıs gecesi Sırp çetecilerinin hattından enstitümüzün

---

¹ Bu konuda ayrıntılı kaynakça kapsamlı bir makale şeklinde verilebilir. Dolayısıyla biz burada sadece temel eserler hakkında bilgi verebiliriz: Kerima Filan, *Oturskom jeziku u Bosni*, Connectum, Sarajevo, 2017, 407. Ekrem Çauşević, *The Turkish Language in Ottoman Bosnia*, The Isis Press, 2014.

² Bu konulardaki mevcut geniş kaynakça yerine sadece en kapsamlı çalışmaları zikredeceğiz Adnan Kadrić, *Kontrastivna metoda u opisu bosanskog i turskog jezika u Bosni u 19. stoljeću*, *Bilingvalna gramatika Bosanski turski učitelj Ibrahima Edhema Berbića*, Univerzitet u Sarajevu –Orientalni institut i Institut za jezik, Posebna izdanja Vol. 54, Radovi Vol. 21, Sarajevo 2018, 270 p.; Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar, Sarajevo, 1999, 319. p.

binasına atılan yakıcı roketlerle, aralarında ferman, berat, arz, vakfiye kadı sicili, tapu tahrir defteri ve diğer arşiv belgelerinin bulunduğu 300.000 Vilayet arşivi ve çoğu birden fazla eser içeren 5263 ciltlik el yazmaları kütüphanesi yakılmıştır. İçerisinde Saraybosna telefon santrali bulunan ve stratejik önemi olan PTT Merkez binası 2 Mayıs tarihinde ilk sivil hedef olarak yakılmıştır. Miloşeviç'in rejimiyle Yugoslavya Federal Ordusu tarafından her türlü desteklenmiş Sırp çetecilerin Bosna-Hersek'in başkentinde bulunan ikinci sivil hedefi Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nün binasıydı. Yönlendirilen yakıcı roketlerle, bir şarkiyat kütüphanesiyle birlikte, ısıya dayanıklı sandığımız çelik kasalarda korunan el yazmaları ve arşiv bir gecede yakılmıştır.

Hatırlatalım, 10 Mayıs 1933 tarihinde Berlin'in Opernplatz (bugünkü Bebenplatz) Meydanı'nda Hitler'in nazileri uygun görmedikleri yazarların eserlerini yakmışlardır. "Kitaplar yakılıp yandıktan sonra insanlar da yakılıp yanarlar." diye söyleyen meşhur Hainrich Heine de eserleri yakılan yazarlar arasındaydı. İkinci Dünya Savaşı'nda gerçekten kitaplar yakılıp yandıktan sonra yakılan insanlar, toplama kampları, soykırım görülmüştür. Bir daha bir yerde benzeri yaşanmasın, yaşanmayacak diye söz vermiş dünya büyükleri... Yüzyılın sonunda dünya bir daha kitapların yakılmasını izlemiş ve tekrar, aynı yıl ağustos ayında, Millî Üniversite Kütüphanesi'nin yakıldığında... Toplama kampları, evlerde kapanıp yakılmış siviller, katliamlar, tecavüzler, soykırım... Hiçbir yerde bir daha bir milletin başına gelmeyecek diye yemin eden dünya büyükleri doksan iki senesinde bu kitap ve kütüphane yakılmaktan ibaret faşizmin ayinini iki defa seyretmiştir.

Biz asıl konumuza geri dönelim. Faşistlerin askerî veya stratejik önemi olmayan ilk sivil hedef olarak seçtikleri bilim kuruluşu sadece yakılmış belgelerden ibaret değildi. Osmanlı Tarihi ve Arap, Türk, Fars dili ve edebiyatlarını kapsayan Filoloji Bölümü olmak üzere iki bölüm olarak faaliyet gösteren Şarkiyat Enstitüsü bilimsel araştırmalarını Prilozi za orijentalnu filologiju (Şark filolojisine katkılar) adındaki yıllık dergisi, Posebna izdanja ve Monumenta Turcica serilerinde yayımlıyordu. Doksan iki senesine kadar kırk bir sayısı basılmış POF dergisinde, yerli araştırmacıların makaleleri yanında Halil Inalcık³, Tayyib M. Gökbilgin⁴ Nedim Gürsel,⁵ Mefküre Mollova⁶; savaş sonrası dönemlerde bildiğiniz isimler arasında Zafer Gölen,⁷ Yılmaz Kurt, Müberra Gürgendereli, Hatice Oruç gibi hocaların makaleleri mevcuttur.

---

³ POF III-IV /1952-53 (1953) 23-54; POF XII-XIII/1962/63 (1965), 269-306, POF 35/1985 (1986), 211-221

⁴ POF VI-VII, 1956-5 (1958), 159-174; POF XXII-XXII 1972-73 (1976) ö 33-60; POF XVI-XVII 1966-67 (1970) 307-342;

⁵ POF 30/1980, 167-180

⁶ POF 27/1977 (1979) ö 1-59; POF 37/1987 (1988), 9-72; POF 47-48 /1997-98 (1999), 29-52; POF 49 /1999 (2000) 81-110

⁷ POF 52-53/2002-2003 (2004) 213-266;

Kitap değerinde makale yazarları da Hazim Şabanoviç, Muhamed Hacijahic, Branislav Curcev, Nedim Filipoviç, Avdo Suçeska, Âdem Hanciç, Salih Trako, Eşref Kovaçeviç, Ahmet Aliçiç. Bunlardan sonraki kuşak Fehim Nametak, Ekrem Çauşeviç, Behija Zlatar, Lejla Gaziç, Fazileta Hafizoviç... Ve bizim kuşak. Bu günlerde derginin 72. sayısı baskıya hazırlanıyor. Üniversitemizin Felsefe Fakültesinin Doğu Dilleri Bölümünde çalışan Türkologlara, Arabistlere, Farsçacılara ve İslam Medeniyeti hocalarımıza açık dergimiz, bölgede ve dünyadaki Osmanlı Balkanlarının genel ve kültür tarihini araştıran akademisyenlere de açıktır.

Günümüzde Saraybosna Üniversitesi birimi olarak faaliyet gösteren Şarkiyat Enstitüsünün Özel yayınlar serisinde 16'sı 1950 ile 1992 arasında, yirmi dördü 1992 ile 2015 arasında ve yirmi dokuzu son sekiz sene içerisinde, toplam 69 eser yayımlanmıştır. Araştırmalarımızın sonuçlarını bilim dünyasına sunarak bir taraftan şanlı geçmişimize vefa borcumuzu ödüyor, bir taraftan önyargı, nefret ve korku duvarları yıkmaya çalışıyoruz. Yazılı kaynaklara dayanan araştırmaların yokluğunda farklı farklı yorumlamaların, yalanların, fobilerin bitmesine zemin hazırlanıyor. Hazırladığımız eserlerin yayınlanması ve dağıtılması konusunda, Türkçe, Arapça, Farsça ve edebiyatlarına sahip çıkmalarını beklenen yabancı kurum ve kuruluşlardan ne yazık ki destek göremiyoruz. Yayımlarını yakından takip ettiğimiz meslektaşlarımız ne yazık ki çalışmalarımıza ilgi göstermiyorlar. Bizde edepten sayılan güzel bir âdet vardı, birkaç yıl öncesine kadar biz de uygulardık; hocalarımız dünyada alanlarımızda yayımlanmış kitaplar ve dergileri takip edip temin ediyorlardı ve hem kendileri tanıtım yazılarını yazıyorlardı hem de asistanlara yazdırıyorlardı. Meslektaşlarımızın alın terini yok saymak ayıp sayılırdı. Ancak, genç kuşaklardan öğrendik ki her şey karşılıklı olmalı.

Şarkiyat Enstitüsündeki Türkologlar Filoloji, İslam Medeniyeti ve Sanatı ve Osmanlı tarihi bölümünde faaliyet gösteriyorlar. Dil, edebiyat, tarih, Osmanlı dönemi yaşam kültürü, Osmanlı dönemi sanatı üzerine çalışmalara devam ediyoruz. Osmanlı dönemi Bosna ve Balkanlar'ın kültürüne öncelik vermemize rağmen, bu edebiyatın, kültürün, sanatın, tarihin merkezdeki gelişmelerden bağımsız olarak geliştirilemediğini göz önünde bulundurarak senkronik ve diyakronik olarak ortaya çıkmış fikir ve üslup farklılık ve benzerliklerinin peşindeyiz. Edebiyattaki etkileşimlerin, diyalogizmin peşindeyiz. Tablonun bütünlüğünü kavrayabilmek ve bizlerden sonraki nesillere anlatmak için tarihten edebiyata, tezhipten müziğe, mimariden günlük yaşama kadar merkez-serhat, neden ve sonuç ilişkilerini çözmeye gayret ediyoruz. Avrupa'nın bir ulusu olarak kendimizi İslam Medeniyeti'nin bir parçası olarak keşfetmeye çalışıyoruz. Doğru, kültür ve genel tarihimiz Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça olmak üzere yabancı dillerde yazılmıştır fakat ana dilleri Slav dil grubundan olan Avrupalı bir ulus olarak kimliklerimizin katmanlarını tanıyıp birbirleriyle barıştırmak istiyoruz. Bu

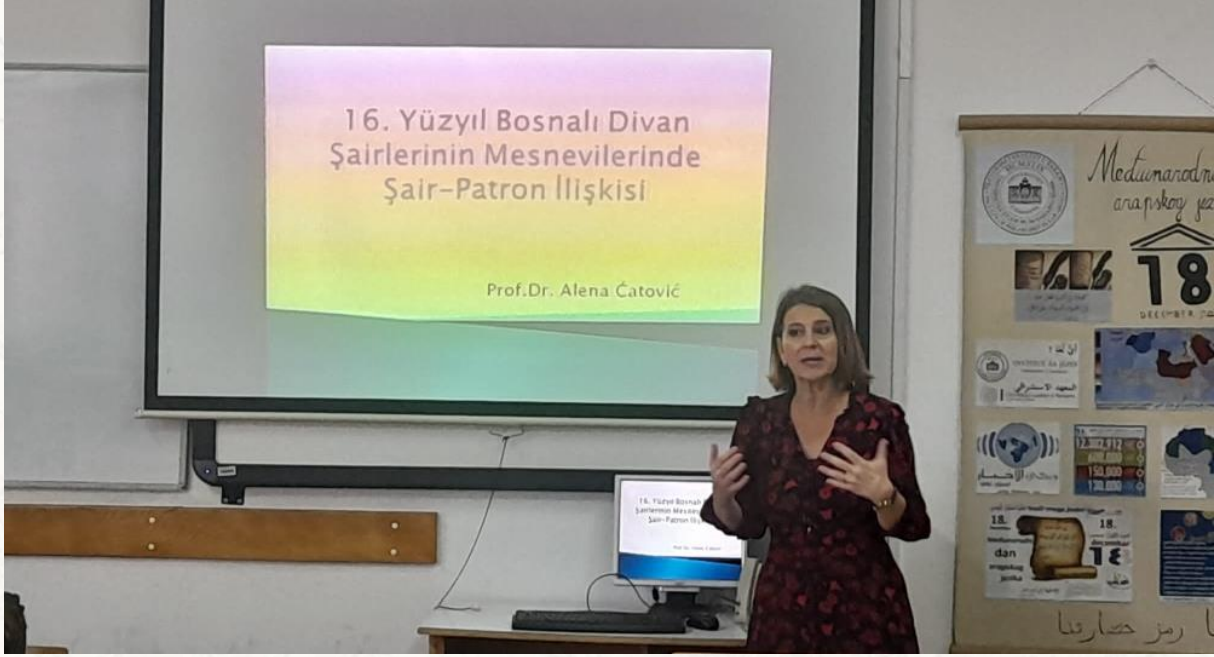
arayışlarımızın içerisinde dil bir araçtır. Bu aracın ayrıntılarına ne kadar hâkim olursak o kadar da asıl konularımızın inceliklerine de girebiliyoruz. Şükür ki Ekrem Çauşeviç Hocamız, Kerime Filan Hocamız ve onlardan önceki hocalar doğru temelleri atmış. Şükür ki çalışmalarımızda bu koca çınarların eserlerine dayanabiliyoruz.

Türkçe gramerinden Bosna'daki Türkçeye kadar, Molla Mustafa Başeski dönemindeki Saraybosna'da günlük yaşama kadar hem metodolojik hem içerik bakımından örnek eserlerimiz mevcut. Şükür ki Başagiç, Mehmed Hanciç, Hazim Şabanoviç, Smail Baliç, Fehim Nametak gibi araştırmacılarımız Osmanlı dönemi Boşnak edebiyatı araştırmalarının temellerini atmışlar. Şükür ki yazar ve şairlerimiz kendi dönemlerindeki ve onlardan önceki şairlerin eserleriyle, divan edebiyatı kaynaklarıyla sürekli ve güçlü iletişim içindeydiler. Hedefimiz bunları incelemek ve artık Türkçe bilmeyen bu medeniyetin varislerine de bu medeniyetin varislerini ötekileştiren, onlara önyargılarla ve nefretle bakanlara teslim etmektir. Ancak bu şekilde tablonun bütünlüğünün güzelliğini, birliğin, vahdetin boyutunu kavrayabiliriz. Bu fani dünyada olduğu gibi bekada da bir daha yanmamak uğruna araştırmalarımıza gark olmak değerlidir. Aynı zamanda, çağımızda medeniyetlerimizin havzasında olup bitenleri seyredip yorumlamak, kültür ve sanat gelişmelerini takip edip diğerlerine aktarmakla ötekileştirmenin, önyargıların, nefretin kökünü kurutup kendimizi manen zengin kılıyoruz. Şimdi uyku vakti, gaflet vakti değil. Çünkü farklı kültürlerle olduğu kadar köklü ve derin bir geçmişimizle tanışıp karşımızdakinin kimliğini hoşgörü ile kabul edip kendi kimliğimizin katmanlarıyla barışarak geleceğimizi doğru bir şekilde yönlendirebiliriz. Madem ki Çalıştayımız Cumhuriyetin 100. yıldönümü münasebetiyle gerçekleşiyor, sunumuma Mustafa Kemal Atatürk'ün bir sözüyle son veriyorum: *“Kültür işlerimiz üzerine, milletçe gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da tarihimizi doğru temeller üstüne kurmak, tarihin bir döneminde bürokrasi, eğitim ve kültür dilimiz olan Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim.”*

Ya destek... O'ndandır, kesin, kulları ve bunların kuruluşları aracılığıyla gelse bile...

Balkan coğrafyasında Osmanlı Devleti ile beraber edebî ve kültürel hayat inşası meydana gelmiştir. Türk şiirinin önemli bir üslubu olan Divan edebiyatı, Osmanlı şairleri vesilesiyle Balkanlara da uzanmış ve bu çeşitli bölgelerde Divan Edebiyatı ortaya çıkmıştır. Bu edebiyat tarihi Osmanlı mirası olarak geçmişten günümüze hem Türk kültürü hem de Bosna'da gelişen edebiyat kültürü arasında bir köprü olmuştur. Bu bakımdan Balkanlarda gelişen Divan Edebiyatı'nın eserlerinin hem Türkiye'de tanıtılması hem de incelenmesi oldukça önemlidir. Bu bakımdan Bosnalı akademisyenlerin Türkiye'deki akademisyenlere öncülük etmeleri bu alandaki çalışmaları hızlandıracaktır. Bosna'daki Divan Edebiyatı'nı Prof. Dr. Alena ČATOVIĆ

16. Yüzyıl Bosnalı Divan Şairlerinin Mesnevilerinde Şair-Patron İlişkisi içerikli sunumunda örneklendirmiştir.

Bosna'da Divan şiirinin ilk örneklerine 15. yüzyıl sonlarına doğru rastlanmasına rağmen ilk bütünlüklü eserler, özellikle mesneviler, ancak 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 16. yüzyıl Bosnalı Divan şairlerinin eserleri arasında Hasan Ziyâ'î'nin *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* ile Derviş Paşa'nın *Muradname* adlı mesnevileri dikkat çekmektedir.

Bosnalı şairler bu yüzyılda klasik tarz eser vermekle kalmayıp kimisi sultan III. Murat gibi çok güçlü hamilerin himayesine girmeyi başarmıştır. Bununla birlikte *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* ile *Muradname* adlı mesnevilerin *sebeb-i telif (nazm)* bölümlerinde şairler, hamileri konusunda sık sık göndermelerde bulunmuşlar ve eserlerinin bu bölümünde hamilerine karşı iltifat, övgü ve dua gibi iyi dileklere sık sık başvurmuşlardır. Edim bilim açısından bakıldığında; iltifat, övgü ve iyi dilekler, söz eylemler olarak değerlendirilmekte ve dışavurumcular sınıfında yer almaktadırlar. Edim bilim kuramcıları; iltifatların, olumlu nezaketin en çarpıcı örnekleri olduğunu ve iltifatların bir haber vermek ya da bir şeye işaret etmek amacıyla değil; dinleyicinin iyi hissetmesi amacıyla söylendiğini düşünmektedirler. Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, dış dünya hakkında haber veren beyanlar ile dış dünyayı değiştiren beyanları birbirinden ayıran İngiliz filozof Austin'in ortaya koyduğu kurama dayanmaktadır. Edim bilimi kuramcılarında John Austin; bazı sözlü ifadelerin bir olay hakkında haber vermeyip bir iş yapmak ve bununla birlikte dışarıdaki dünyayı değiştirmek için kullanıldıklarını öne süren ilk kişidir. (1962). Görüşleri, daha sonra John Searle (1969-1975) tarafından geliştirilmiştir. Searle, söz eylemleri beş ana sınıfta toplamıştır:

1. Tanımlayıcılar: Bir durumu anlatan söz eylemler.
2. Üstleniciler: Konuşmacının gelecekte yapacağı bir işi üstlendiği söz eylemler.
3. Emrediciler: Konuşmacının dinleyiciye bir iş yaptırmak amacıyla söylediği söz eylemler.
4. Değiştiriciler: Mevcut durumu değiştirmek için söylenen söz eylemler.
5. Dışavurumcular: Konuşmacının psikolojik ya da zihinsel durumunu gösteren söz eylemler (Searl,1969).

Şair ve patron, konuşmacı ile dinleyici olarak düşünüldüğünde aralarındaki bağ, şairin dil kullanımı ve başvurduğu nezaket stratejileriyle yakından ilişkilidir. Şiirin bir iletişim yolu olduğu gerçeğinden yola çıkarak şair ile okuyucu/dinleyici arasındaki ilişki Edim bilim, özellikle kibarlık ilkeleri bağlamında irdelenebilir. Bu bağlamda 16. yüzyıl Bosnalı Divan şairlerinin hamileriyle olan ilişkilerinin incelenmesinde; mesnevilerinin *sebeb-i telif* (nazm) bölümlerine Söz Eylemler ve Nezaket Kuramları açısından yaklaşmak aydınlatıcı olabilir.

Dışavurumcular

Bosnalı Divan şairlerin mesnevilerinde, hamilere yönelik iltifatlar; söz eylemler olarak *olumlu nezaket* stratejilerine girer ve konuşmacının yani şairin dinleyiciye karşı *olumlu yüzünü/itibarını* gösterir. İltifatlar, olumlu nezaketin en çarpıcı örneklerini oluşturur. Fonksiyonları daha çok toplumsal olan iltifatlar, muhatabın iyi özelliklerini dolaylı ya da dolaysız olarak takdir ederler. Daha açık söylemek gerekirse iltifatlar, bir haber vermek ya da bir şeye işaret etmek amacıyla değil; dinleyicinin iyi hissetmesi amacıyla söylenir. Bu sayede konuşmacı ile dinleyici arasında yakınlık ve iş birliği kurulur.

Hasan Ziyâ'î'nin Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk Adlı Mesnevisi

Hasan Ziyâ'î'nin mesnevisinin sebeb-i telif bölümünde hamisi olan Yahyâlı Mehemmed Beg'e yönelik iltifat ve övgüler yer almaktadır. Osmanlı Divan geleneğine göre hamî; okuyucunun/dinleyicinin iyi özelliklerini takdir ederken sıkça abartılı ifadelere başvurur. Kibarlık stratejileri ve ilkeleri kuramcısı Goffrey Leech'e (1983) göre iltifatlarda abartmalara sık sık yer verilir.

Bilme misin ki işitmişdük ezeli
Bir kerem ehli ki yok aña bedel
Tâlib-i ma'rifet ü 'ilm ü kemâl
Râğıb-ı ehl-i hüner mîr-i ricâl
Mîr-i erbâb-ı ma'ârif 'ârif
Bi-tevaşkuf kamu hâle vâkıf
Merdüm-i dehr ü murâd-ı 'âlem

Merdüm-i dîde-i nesl-i âdem
Bî-hisâb aşl u haseb var ammâ
Anuñ aşlı gibi olmaz aşlâ
Vâşıl-ı vaşl-ı 'ulûm-ı 'allâm
Ki Vuşûlîdür aña maḥlaş u nâm
Ya'ni Yahyâlı Meḥemmed Beg kim
Oldı 'adl ile cihâna ḥâkim (180-86)

Yahyâlı Mehemmed Beg'e yönelik iltifat ve övgüler; konuşmacı ile dinleyici arasında yakınlık ve iş birliği kurar, hamî üzerine etki bırakır. Söz eylemlerin etkisi, başka bir deyişle şiirin okurunda yarattığı etki, şaire verilen ödül olarak görülebilir. Şiirin etki yapma eylemi, şairle patron ilişkisinde görülür. Hasan Ziyâ'î hamisinden bahsederken bu konuya da değinir, Yahyâlı Mehemmed Beg'in himayesine nasıl girdiğini anlatır.

Âsitânına iderdüñ niyyet
Şükr kim ḳapuña geldi devlet
Ḥâk-i pâyna itdi ḳaşd-ı güzer
Ḳomadı ḳillet ile ba'de's-sefer
Minnet Allâha ki ol mîr-i kerîm
Bir yakın yire gelüp oldı muḳîm
Hünerüñ var ise ḳıl 'arż-ı kemâl
Ḥâk-i pâyna var itme ihmâl
Çok degüldür begün ol mîr-i hüner
Faḳrdan ḳurtara bir mûrı eger
Diñledüm çün bu ḥitâbı ol dem
Herem-i tende dil oldı ḥurrem (191-196)

Derviş Paşa'nın *Muradname Adlı Mesnevisi*

Şiirin etki yapma eylemini, daha somut olarak III. Murat'ın doğancıbaşısı olan Derviş Paşa'nın eserinde görmek mümkündür. Şair, mesnevisinin sebep-i telîf bölümünde III. Murat ile ilişkisinden bahsederken kendisine verilen ödüllerden de söz eder. Bu sayede eylem sözlerinin etkisini tespit etmek mümkündür. Daha doğrusu şaire verilen takdir ve ödül, şiirin etki sözünü ve memduha olan etkisini göstermektedir.

Kârım oldı şenâ-yı Şâh-ı güzîn
Ḥalladallâhu mulkahu-âmîn
Geh ḳasîde gehî ḡazel dirdüm
Cümle rengîn ü bî-bedel dirdüm

Gâh zer gâhı hil'at-i fâhir
Baña bahşışler eyledi vâfir
'Âkıbet pâdişâh-ı kadr-şinâs
Eyleyüb luţf-ı bî-hisâb u kıyâs
Hâne-i hâşî kıldı erzâni
İtdi Dervîş'e bî-had ihsâni (229-234)

Şiirin okurda yarattığı etki, daha doğrusu övgülerin konuşmacı ile dinleyici arasında yakınlık kurması, şair ile patron ilişkisinin temelini oluşturur. Osmanlı şiir geleneğinde haminin destek verdiği şairlerin rağbet görmesi, haminin başarısı olarak da değerlendirilirdi. “Bazı hamilerin destek verdikleri şairlerden dolayı tanıdıkları gibi, şairlerin tanınıp şöhret bulmalarındaki en etkin aracı da hiç kuşkusuz hamidir.” (Durmuş 2009:17). Sultan III. Murat’ın talebine göre Derviş Paşa'nın *Muradname* adı altında çevirdiği Binâî'nin *Sehânâme*'si metninde bunu açıkça görmek mümkündür:

Luţf ile şâh-ı mekrümet-pîşe
İltifât eyledi çû Dervîşe
Hidmeti ile muğtenem oldum
Haremi içre muhterem oldum
Kîmiyâdur çü şehlerüñ nazarı
N'ola zer kılsa hâk ile mederi
Buldum iksîr-i himmetiyle hemân
Zer gibi i'tibâr-ı bî-pâyân
Ġazelüm tolanub toköz şehri
Şöhretüm tıtdı gün gibi dehri (242-246)

Çağdaş dil ve edebiyat kuramları, dilin iletişim işlevini vurgulamaktadır. Sözkonusu teorilere göre, edebî metinler okurları üzerinde belli bir etki oluşturmak için yazılır. Şair ve patron arasındaki bağ, şairin dil kullanımı ve başvurduğu nezaket stratejileriyle yakından ilişkilidir. Edim bilim açısından incelendiğinde mesnevilerin *sebeb-i telîf* bölümlerinin söylenen söz eylemler olarak nitelendirilebileceği sonucuna varılmıştır. Bu durumda dilin semantik boyutundan çok pragmatik boyutu öne çıkmaktadır. Her ne kadar edebiyat geleneği içerisinde dil kullanımı belirli kalıplar içerisinde gelişmişse de alınan örneklere söz eylemler olarak yaklaştığımızda himaye karşılığında muhataba yönelik övgü ve iyi dileklere sık sık başvurulduğu görülmektedir. Aynı zamanda şiirin memduhlara etkisini, etki sözünü (perlocutionary act) şaire verilen ödül sayesinde tespit etmek mümkün olmuştur.

V) SONUÇ

Balkan coğrafyası geçmişten günümüze Türk-İslâm kültürünün yoğun bir şekilde mevcudiyet gösterdiği önemli bir alan olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki ihya ve imar faaliyetleri sonucu bölgede hem Türk-İslam kültüründen hem de yerel kültürden müteşekkil çok kültürlü, çok dinli ve çok dilli bir yapı ortaya çıkmıştır. Balkan coğrafyasında Türk kültürünün varlığının devamı Türkçe vesilesiyle sağlanmıştır. Türkçenin çok etnikli Balkan coğrafyasında tarih boyunca bütünleştirici ve kapsayıcı bir işlevi olmuştur. Bu bakımdan Balkanlarda yaşayan topluluklar tarafından Türklük bilimi çalışmaları yapılmış ve bu minvalde üniversitelerde birçok Türkoloji bölümü kurulmuştur. Türk dilinin, edebiyatının, tarihinin ve kültürünün araştırılması ve özellikle Balkan coğrafyasındaki mahiyetinin ortaya koyulması amacıyla araştırmalar ve çalışmalar yapan bu bölümlerin zaman içerisinde bazı sorunları ortaya çıkmış ve bu sorunların Türkiye desteğiyle çözüme kavuşturulması amacıyla çeşitli bilimsel toplantılar düzenlenmiştir. Balkan coğrafyasında asırlarca varlık gösteren Türk kültürel mirasının muhafazasının sağlanması ve muktedir kılınabilmesi için hem Balkan akademisyenler hem de Türkiye'de bulunan akademisyenler Balkanlarda Türkçe öğretimini daha iyi hâle getirecek yapıcı öneriler sunmak üzere zaman zaman bir araya gelmiştir. Bu toplantılardan biri "Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı'nda Balkanlarda Türkoloji Çalışmaları ve Türk Kültürü" başlıklı çalıştaydır.

Balkan coğrafyasındaki Türkoloji çalışmaları genel çerçevesinde Balkanlarda ve ağırlıklı olarak Bosna-Hersek'teki Türkoloji bölümlerinin sorunları, Türkçe öğretimindeki sorunlar, Türkçenin hukukî boyutu ve bu alandaki sorunlar özel olarak oluşturulan çalışma gruplarında ele alınmış ve çok verimli fikir alışverişleriyle değerlendirilmiştir. Çalışma gruplarında ortaya konan düşüncelerden hareketle çalıştay sonucuna dair önemli veriler aşağıda bir liste biçiminde araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI'NDA BALKANLARDA TÜRKOLOJİ
ÇALIŞMALARININ VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN MAHİYETİNE YÖNELİK
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

Sorunlar	Çözüm Önerileri
Balkanlarda birçok arşiv bulunmaktadır. Bu arşivlere dair tanıtım çalışmaları ve araştırmalar eksiktir.	Balkanlardaki arşiv belgelerinin Türkoloji ve Türk kültürü bağlamında işlevsel hâle getirilmesi için müşterek bir arşiv ağı <i>Balkan Arşivleri El Kitabı</i> şeklinde hazırlanmalıdır.
Balkanlarda siyasî, ekonomik, dinî ve kimliğe dayalı problemler mevcuttur.	Arşiv belgeleri aracılığıyla objektif, bilimsel araştırmalar yapılmalıdır. Doğru bilgi bölgede barışı doğuracaktır.
Balkanlarda Türkoloji bölümlerinin donanımları belli ölçüde yetersizdir ve bu yüzden geliştirilmelidir.	Türkoloji İhtisas Kütüphaneleri kurulmalıdır. Telifi olmayan dijital eserler bir araya getirilerek dijital bir kütüphane kurulabilir.
Türkçe, Bosna-Hersek'te azınlık dilleri arasında yer almamaktadır.	Türkçe, Bosna-Hersek'te resmî dil olarak yer almasa da Türkçenin kültür dili olarak varlığı pekiştirilmeli ve etki gücü artırılmalıdır.
Bosna-Hersek'teki öğrencilerin Türkçeye ilgisi yoğun değildir.	Türkçenin Bosna-Hersek'teki öğrenimi ve çıktıkları nedir, bu fayda nasıl artırılabilir sorusu üzerine düşünülüp yeni projeler geliştirilmelidir.
Gençler özellikle diziler aracılığıyla Türkçe öğrenmektedir. Bu bakımdan Türkçenin öğretimi sırasında zaman zaman yanlış kültürel aktarımlar da yaşanabilmektedir.	Filmlerle Türkçe öğretimi üzerine çalışmalar yapılmalı, bu filmler ve diziler aracılığıyla Türkçenin ve Türk kültürünün etkisi doğru bir şekilde yansıtılmalıdır. Dizilerin günümüzdeki en etkili kültürel taşıyıcılar olduğu unutulmamalıdır.
Balkanlarda Türkoloji çalışmaları ve Türk kültürü hakkında öğrenci yetiştirme koşullarının Bosna-Hersek özelinde bütün Balkan coğrafyasında nitelik sorunu bulunmaktadır. Türkçenin öğrenimi ve	Balkanlardaki öğrenciler için Türkiye'de yaz/kış okulları düzenlenmelidir. Balkanlarda Türkoloji alanında çalışan akademisyenlere maddi desteklerin artırılması sağlanmalıdır.

öğreticiliği hususunda Türkiye'yle temas kurulması için gerekli imkânlar yetersizdir.

Türkiye'de yayımlanmış kitapların tanıtımına ağırlık verilmeli ve editörlük, hakemlik sistemi Balkanlarda da yoğunlaştırılmalıdır.

Bosna-Hersek'te Türkçe Dil Laboratuvarı kurulmalıdır.

Saraybosna Üniversitesi Sahne Sanatları Bölümü ile Türkiye arasında ortak "Türk Filmleri Festivali" düzenlenmelidir.

Balkanlarda Türkoloji bölümünde eğitim gören öğrencilere ve bu bölümde görev yapan akademisyenlere Türkiye'den gelen eğiticiler tarafından diksiyon dersi verilmelidir.

Balkanlar siyasi olarak tanınmaması yanında akademik olarak da yeterince objektif olarak tanıtılmamaktadır.

Balkanlardaki arşiv belgelerinin özellikle tarihçiler ve bütün araştırmacılar tarafından objektif bir şekilde araştırılması ve bunlardan daha fazla istifade edilmesi bölgede barışın inşasına büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

